

АРХИТЕКТУРА ВА ДИЗАЙН ЙЎНАЛИШИНING РИВОЖЛАНИШИ. МАКТАБ СИНФЛАРИДА ЁРУҒЛИК ВА РАНГНИНГ АХАМИЯТИ.

Саидюсупова Мафтуна Фарход қизи

Комолиддин Бехзод номидаги,
Миллий рассомчилик ва дизайн институти
“Дизайн” кафедраси, ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ҳеч бир инсон мактаб синф хоналарини, унинг дизайни ва бино лойиҳасини, ўқиш учун мўлжалланганини, таълим жараёни самарадорлигида муҳим рол ўйнашини инкор этмайди. Тадқиқотчилар томонидан таълим муассасаларида дизайн муҳитининг таъсири бўйича изланишлар олиб борилиб, асосий натижалар олинган.

Калит сўзлар: Замонавий архитектура, интерьерда ёруғлик ва ранг, иссиқ ва совуқ ранглар, ранглар таъсири.

Замонавий изланишларда мактаб архитектураси ва маконида асосан маконнинг эксплуатацион сифатларига қаралган: табиий кундузги ёруғлик, ҳавонинг тозаллиги, ҳарорат ва шовқин даражаси. Ҳарорат, синфни иситиш ва тоза ҳаво – муҳитнинг энг зарурий элементлари, индивидуал ўзлаштиришга таъсири. Тафсилотларда ҳавонинг сифати яхшиланиши натижасида болаларнинг дарсдаги давомати ошиб борганлиги келтирилган. Синфда шифтнинг баландлиги синф ўқувчилар билан тўла бўлганда ўзлаштириш пасайган. Лекин мактабгача таълим муассасаларида шифтнинг пастроқлиги болаларнинг ўзлаштириш кўрсаткичлари юқорида бўлганлиги кузатилган. Синфдаги фойдаланиладиган мебеллар бўйича тадқиқот олиб борилганда болаларнинг ўзини тутиши шуни кўрсатдики, янги дизайнда ишланган мебеллар болаларнинг дарс бажаришларида анча яхши натижани берган. Мактаб мебелларининг дизайни болаларни бўйига эмас балки ўтирган ҳолатда тизанинг баландлигига асосланган бўлиши керак.

Синфда парталарнинг жойлашуви анча аҳамиятга эга фактор: парталарнинг қатор бўйлаб жойлашуви индивидуал ишларда энг қулай ва вазифаларни бажаришларида вақтлари бемалол етади. Дарсларни яхши ўзлаштирайдиган ўқувчилар парталарнинг нотўғри жойлашувининг таъсиридан динир, агар парталар қатор бўйлаб жойлаштирилса уларни дарсни ўзлаштиришлари яхшиланади. Бошланғич синфларда гуруҳ ишларининг самарадорлиги учун уларни умумий

стол атрофига ўтқазиб керак. Афсуски амалиётда гуруҳнинг ўлчами умумтаълимий ёки педагогик логика билан эмас балки, тез тез синф мебелларининг жойлашуви бўйича белгиланади.

Ўқувчиларни биргаликдаги унумли ташкилий ишлари ва ўқувчиларни бир - бирига ва ўқитувчи билан ўзаро таъсиридаги қулайлик ҳамда уларнинг ҳаракатларини кузатишда қулай бўлиши учун столларни айлана ёки ярим айлана шаклда жойлаштириш керак.

Мактабда компьютерлардан фойдаланиш муаммолари ҳам кўрсатиб ўтилган. Жумладан ёритилганлик ва ташкилий индивидуал иш жойларидаги масалалар ҳам кўрилган. Компьютер хоналаридаги эргономик мебеллар таълимий муҳитда ижобий таъсир қилади. Бу факторлар таълимга, ҳамкорликка ва ўзлаштиришга таъсир этади.

Синф ва уйдаги қулай ва ўйлаб қўйилган китоб жавонлари ўқувчининг дарс вазифаларига ажратилган вақтини узайтириб беради. Архитекторларнинг нуқтаи назаридан болалар ишларининг намойиши учун катта майдонлар визуал маконда тирбанд қилиб кўрсатади. Лекин уларда жалб қилишни оширади ва болаларда мативацияни оширишга имкон беради. Қулай мактаб ҳовлиси болаларнинг ўзлаштиришида фаол ҳаракатни уйғотади.

Шундай қилиб архитектуравий ва дизайн муҳит ҳар бир таълим муассасасида ижобий таъсир кўрсатиб ўқувчиларни дарсларни ўзлаштиришида, қабул қилишида самарали натижа бериши маълум. Мамлакатимизда мактабдан ташқари таълим муассасаларида болаларни жалб қилиш ва бўш вақтларини самарали ўтқазиларида таълим муассасаларининг экстерьер ва интерьерлари муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун мактабдан ташқари таълим муассасаларида дизайн муҳитига эътибор қаратилса таълим муассасасининг контентини ошириши ва таълим самарадорлиги яхшиланади.

Интерьерда ёруғлик дизайни – бу турли хилдаги ёритиш жихозларининг кўп даражали тизимидир. Бир вақтнинг ўзида у ёки бу бинонинг вазифаларини мос равишда функционал, эстетик ва эмоционал вазифаларини ҳал этади. Умуман олганда ёруғлик дизайнида унинг барча рационаллик хоссаларида қандайдир сеҳрли элемент мавжуд. Ёруғлик – шу қадар кучли ва пластик “материал”ки унинг ёрдамида ҳар қандай образдаги предметларни “яшаш” мумкин. Театр, кино, фотосурат – бу санъат турларининг барчаси ажойиб эффектларга эришиши ёруғлик сеҳрининг натижаси.

Интерьерга мувофиқ равишда, замонавий инсон учун шунчаки яшаш жойи эмас, балки ёруғликнинг роли ҳайрон қоларли даражада ўсди. Ёритиш тизимининг лойихаси – интерьерда турли образлар палитрасини яратишда дизайнернинг энг муҳим иш лаҳзасидан биридир. Ҳар бир нурда кўплаб ўзига

хосликлар мавжуд, яъни шу ёруғлик нурунинг турли жилоси – кучи ва ёрқинлиги. Улардан турли кўринишдаги ёритиш жихозларини яратиш мумкин.

Ёруғликда кўпгина характеристик нур оқими, ёрқинлик ва ёруғлик кучи мавжуд. Ва булар билан турли конструкцияли ёритиш жихозлари “ўйнайди”.

Сунъий ёруғлик рангга эга. Турли хилдаги ранглар ёруғлик манбаии характерига боғлиқ. Масалан, лампаларни қиздиришда сариқ нур кўпроқ бўлади ҳамда кўшимча кўк ва бинафша ранглар мавжуд бўлмайди. Шунинг учун интерьердаги кўк ва яшил рангли нурларни лампа орқали узатиш оддий рангли чироқлардан кўра қийин кечади.

Ёруғлик ранг каби иссиқ ва совуқ турга бўлинади. Бу хоссалар ёритиш ускуналарига ўрнатилган ранг фильтри орқали аниқланади. Шунингдек деворга юзасига берилган фактура турлари, обой матосига тушаётган нур уни юмшатади. Баъзи бир ёритиш ускуналарида унинг акс этиш жихатлари тизими ҳам ўрнатилган, ишлаб чиқилган. Қулай зарғалдоқ рангли лампанинг сирти мисли ёки сариқ анодланган қоплама бўлади. Сунъий ёруғлик манбаи. Хона ёруғлиги қанчалик табиий бўлса, кишининг кўриш қобилиятига шунчалик зарарсиз бўлади. Замонавий биноларда лампаларнинг уч туридан фойдаланилади: қиздирувчи, галогенларга оид, кундаликдаги ёруғлик лампалари. Улар қанчалик зўр бўлмасин, барибир куёшни ўрнини боса олмайди, улар фақат куёшга ўхшашдир. Ҳар бир ёритгичлар “оиласи” муълум жойда ўзининг диапазонида нурланади. Ёруғликнинг иккита анъанавий тизими мавжуд: локал ва байрамона. Илгари биринчи ҳолат учун энг аввал шамдонлар, сўнгра стол лампалари ва торшерлар, иккинчи ҳолат учун эса – қандиллар ишлатилган. Тараққиёт натижасида бу икки вазифани истаган ёритиш ускунаси бажариши мумкин, албатта бирон ёқиш-ўчириш ёки масофавий пулт орқали. Сўнгги йилларда электр ёруғлиги борасидаги ишлар “юлдузли осмон” қадар ўсди. Улар ёруғлик ўтказувчи, проектор ва ёруғлик фильтри. Барча ёруғлик ўтказувчи шиша толалар турли қалинлик, ўтказувчанлик хусусиятига эга. Ёруғлик нуруни филтёр диски ускунанинг қизиши ҳисобига секин айланади ва шифтда ҳосил бўлган “юлдузли осмон” тўлқинсимон тарзда ўз рангини ўзгартириб, жилоланиб туради. Ҳавода толасимон, сирли нурлар пайдо бўлади.

Нур оқими турлари. Интерьер дизайнида ёруғлик нурунинг барча имкониятларидан фойдаланилади. Биринчидан бу аниқ нуқтага йўналтирилган нур. Бунда ёруғлик нури маълум нуқтадан чиқиб, хона шифтида ўртача ёки қуйи даражада бўлади (стол лампасида ва ҳ.к.). Бир нуқтадан чиқаётган нур светильник (стол лампаси)нинг қаерга ва нима учун қўйилганлигига қараб йўналтирилган ва йўналтирилмаган бўлади. Масалан, дизайнер стол

лампарини ишлаб чиқишида хонадаги ўрнига, қаерга қандай нур таратишига қараб жойлаштириши зарур.

Иккинчидан бу кенг доирага ёруғлик таратадиган шарсимон ёки девор ичига ўрнатилган лампа бўлиши мумкин. Учинчидан табиий нур бўлиши мумкин. Табиий нур эса энг зарарсиз нурдир. Лекин табиий нур ҳам қаерда қай даражадалигига қараб фойдали бўлади. Деразадан тушиб турган ҳаддан зиёд қуёш нурида китоб ўқисангиз, кўзингиз ачишиб, ёшланиб кетади. Агар қуёш нурунинг энг иссиқ ва сасариқ нури узокроқда бўлиб, фақат унинг ёруғлигида китоб ўқисангиз бу нур кўзни чарчатмайди. Айнан шунинг учун ҳам ҳозирда ишлаб чиқарилаётган светильникларга соя берувчи тизим ўрнатилмоқда. Лампадан чиқаётган нур оқими аввал соя берувчи тизимга урилиб, сўнгра хона шифтига ва шу хона доирасида ёришади. Маконда ёруғлик ва ранг. Ёруғлик нури хона ранглари ўзгартириб юборади. Электр қувватида ҳосил қилинадиган сунъий ёруғликнинг “совуқ” ва “иссиқ” рангларга таъсирини, миқдорини аниқловчи махсус табица мавжуд. Маълумки хона деворларининг, шип ва полнинг ранги қандай бўялганлиги хона ўлчовини кўз билан чамалашимизда ўзгартириб юбориши мумкин. Интерьер дизайнда электр ёруғлик нури хонадаги ҳар бир рангни ўзгартириб, ўз таъсирини ўтказади. Бу нур хонадаги жиҳозлар жойлашувининг киши кўзига кўриниш рангини тамоман ўзгартириб юбриши мумкин. Ёритгич нурунинг қандай тушишига қараб жиҳозларнинг бири сиздан узоклашгандек, яна бири сизга яқин тургандек бўлиб кўринади. Тўқ ранглар хонани кичкина, шипни паст кўрсатади. Ёркин ранглар хонани кенг, шипни баландроқ қилиб оптик жиҳатдан кўрсатади. Совуқ ҳаво ранг туслар кенглик таассуротини беради. Девор ва шип оптик узоклашади. Илиқ қизғиш ранглар тескари эффект беради. Худди томошабинга девор ва шип яқинлашаётгандек туюлади.

Сарғиш илиқ ранглар қизилга қараганда агрессивлиги камроқ. Тўқ туслари хонани торайтириб, оч туслари кенгроқ кўрсатади. Агар хона жуда узун бўлса, бу ҳолатда унинг ўлчовини меъёрда кўрсатиш учун яна ёруғлик нуридан фойдаланилади. Бунда хона деворларини кўпроқ ёритиб, сунъий кенглик ҳосил қилинади ва хонанинг узун томонига ёруғлик нури берилмайди. Бино лойиҳасида ёруғлик нурунинг иштироки бу – “сеҳрли фонар” деганидир. Яъни бу нурсиз биз “соялар театри”ни тасаввур ҳам қилолмаймиз. Бу табиий ва сунъий ёруғликка ҳам тааллуқлидир. Бу ерда экран – девордир. Ҳаракатлантирувчи куч эса бу – ўсимликлар, статуэткалар, турли шаклдаги светельниклар. Нур эса худди қоидадек аниқ йўналтирилган бўлади. У марказдан чиқиб, экран томон йўналади. Экрандан олинган эстетик таъсир эса катта. Деворларда соялар акс этиб, хонада янги фикр ва маънолар пайдо бўлади. Масалан, қоронғу ўрмонга яқинлашаётган

олов... Рангли ёритгич интерьерга янги кайфият бергани учун ҳам машҳурдир. Бундан ташқари рангли ёритгич киши кайфиятини ростлаб, ўзини яхши ҳис қилишга сабаб бўлади. Маълумки ҳар хил ранглар ҳис-туйғуларга таъсир қилиб, турли туйғуларни уйғотади, тетиклантиради, куч беради ва хотиржамлик бағишлайди.

Бола рангни ҳеч бир муболағасиз ва аниқ қабул қилади. У рангга муносабатини шакллантиради. “Болалар ранглardan ҳақиқий витаминлардан озиклангандек озикланади” деган фикрлар ҳамма мавжуд. Катталар ҳар куни ишдан чарчаб илиқ, пастел ва хирароқ рангларга интилишса, болалар эса ёрқин рангларга интилишади. Ранглар гаммасини танлаш орқали болалар ўқув биноларининг интерьерини безашда, болаларни босқичма-босқич ўсишида сенсор ривожланиш асосий фактор ҳисобланишини инобатга олиш зарур. Бу қабул қилиш ривожини, ҳис қилиш органларининг фаолиятини такомиллаштиради. Бунда предметларнинг ташқи хусусиятини намойиши шаклланади (ранг, шакл, ҳажм, дид ва ҳ.к).

Мактабгача ёшдаги болалар учун сенсорли ривожланиш муҳим аҳамиятга эга. У боланинг атроф – олам ҳақидаги тасаввурларини шаклланишига ёрдам беради ҳамда таълимга ва ижодга бўлган қобилиятини намоян қилади. Рангларни тўғри қабул қила олмаслик, уни шакли, ҳажми, ҳолатини муваффақиятли англай олишини имкони йўқ. Боланинг илк гўдаклик чоғиданоқ шифокорлар уни атрофини ёрқин ранглardaги буюмлар билан жиҳозлашни тавсия этишади. Боланинг ақлий ривожланиши учун етарли даражада тасаввурга эга бўлиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Панкратова А.В. Дизайн интерьера как семиотическая структура. Автореферат дисс. канд. философских наук// Смоленск: 2007г. – 178с.
2. Змановских Э.В. Художественные приемы и технологические средства в дизайне интерьера общественных зданий. Автореферат дисс.на соискание ученой степени канд.технических наук// Санкт-Петербург: 2009 г. – 20с
3. Калмыков Д. Методы проектирования в дизайне и разработка дизайнконцепций.
4. Романова Г.С. Влияние цвета на человека. Источник: Промышленный дизайн - 2008 / Материалы доклада. - Донецк, ДонНТУ - 2008, с.20.
5. Ходжаев А., Ташмухамедова О., Носиров А. Ихтисослаштирилган санъат мактабларида ижодкорлик муҳитини яратишга хизмат қиладиган интерьернинг концептуал асосларини излаш. “Меъморчилик ва қурилиш муаммолари” илмий-техник журнали. Самарқанд 2013. – №4. – б.53-55.

6. Ходжаев А., Ташмухамедова О., Носиров А. Ранглар асрори. Гулистон журнали. Тошкент 2014. – №2. – б.10.
7. Ташмухамедова О. Мактабдан ташқари таълим муассасаларининг интерьер дизайни ва муҳит-дизайнида бадиий ечимнинг аҳамияти. “Санъатёшлар нигоҳида” илмий – амалий тўплам. Тошкент 2014. – б.97-100.
8. <http://www.catsparella.com>
9. <http://iqrate.com>
10. <http://arteluce.ru/svetovoj-dizajn-interera>
11. <http://www.oknabober.ru>
12. <http://ru.wikipedia.org>